

Banskoštiavnický geopark – príležitosť na prezentáciu jedinečných hodnôt

Počiatky zriaďovania Banskoštiavnického geoparku siahajú do rokov 1998 – 2000, keď v Štátnom geologickom ústave Dionýza Štúra (ŠGÚDŠ) v Bratislave vznikali prvé projektové zámery na prezentáciu významných montanistických a geologických fenoménov nachádzajúcich

Geotop Suť (periglaciálne blokvisko a protrúzia)

sa na území Slovenska. Región Štiavnických vrchov bol z tohto pohľadu jedinečnou oblasťou pre prípravu prvého slovenského geoparku.

Štiavnické vrchy – oblasť Banskoštiavnického geoparku sú súčasťou vulkanických pohorí neogénneho andezitového vulkanizmu v oblasti stredného Slovenska. Vulkanické pohoria predstavujú denudačné zvyšky andezitových stratovulkánov, ktorých vývoj sa uskutočnil počas mladšieho neogénu v období bádenu až sarmatu. Jedným z najväčších a plošne najrozsiahlejších bol Štiavnický stratovulkán, ktorého zvyšky tvoria oblasť Štiavnických vrchov a Pohronského Inovca. V smere na SZ zasahujú do východnej a južnej časti pohoria Vtáčnik a v smere na SV do južných okrajov Kremnických vrchov. Južným smerom pokračujú produkty tohto stratovulkánu, uložené v morskom prostredí, do oblasti Krupinskej vrchoviny a Ipeľskej pahorkatiny (južne od Šiah). Vulkanické horniny tohto stratovulkánu pokrývajú celkovú plochu viac ako 2 200 km².

Geotop Kamenec (sedimenty príbojovej zóny tefrohorného mora)

Stratovulkán sa vyznačuje komplikovanou stavbou zahrňujúcou horniny pestrého zloženia od bazaltov, bazaltoandezitov, andezitov až do hornín ryolitového zloženia. V rámci stratovulkánu sa uskutočnil vývoj subvulkanických intruzívnych komplexov a vznik kaldery veľkých rozmerov o priemere 18 x 22 km. V záverečnom období výzdvihom rozsiahleho bloku v oblasti kaldery bola sformovaná hrasťová štruktúra – hodruško-štiavnická hrasť, na ktorú bolo viazané bohaté drahokovové a polymetalické zrudnenie hodruško-štiavnického rudného revíru. Drahokovové zrudnenie podmienuje založenie a rozkvet mesta Banskej Štiavnice a Banskej Hodruše v období už ranného stredoveku. Banská Štiavnica po založení Banskej akadémie (1764) bola centrom geologických a montanistických výskumov s mimoriadnym prínosom pre pokrok vedeckého bádania v minulom období.

Snaha o prezentáciu týchto výnimočných geologických a montanistických hodnôt štiavnického regiónu sa stala motívom pre spracovanie zámerov geologických úloh č. 09 00 *Zriadenie náučného geologického chodníka a náučnej geologickej expozície* a č. 04 00 *Zriadenie banskoštiavnického geoparku*. Obe úlohy sa realizovali v rokoch 2000 – 2005, ich vykonávateľom sa stal ŠGÚDŠ v Bratislave a spoluriešiteľskými organizáciami boli Slovenská agentúra životného prostredia Banská Bystrica, Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica a Katedra UNESCO pre ekologické vedomie a trvalo udržateľný rozvoj FEE TU Zvolen.

Širším cieľom zriadenia Banskoštiavnického geoparku bolo v zmysle týchto úloh zabezpečenie harmonického, vyváženého a trvalo udržateľného rozvoja územia regiónu Banská Štiavnica, ktorý využitím hospodárskeho, demografického a prírodného potenciálu kraja zabezpečí ekonomický rast, zvýšenie mestnanosti a skvalitnenie krajiny.

Do výsledkov geologických úloh geoparku sa dôsledne využili a v maximálnej miere premietli všetky potrebné dosiaľ známe údaje o jeho území z hľadiska geológie, montanistiky, ekológie a biológie.

Geopark Banská Štiavnica, vyplývajúci z výsledkov geologickej úlohy, bol navrhovaný v území viažucim sa k produktom štiavnického stratovulkánu. Plošne to predstavuje územie väčšie ako 2 200 km² presahujúce rozlohu Štiavnických vrchov, s cieľom prezentovať a spracovať relevantné údaje o viac ako 1 200 rozličných objektoch geológie, montanistiky a ekológie. Technicky ich tvoria prvky: *lokality, náučno-turistické trasy, expozície, areály a centrá*. Vzhľadom na príliš veľkú plošnú

rozsiahlosť geoparku sa územie rozčlenilo na viacero menších územných útvarov tzv. *územných celkov turizmu (ÚCT)*, viazaných na strediskové mestá a obce Banská Štiavnica, Štiavnické Bane, Hodruša-Hámre, Vyhne, Pukanec, Nová Baňa, Žarnovica, Žiar nad Hronom, Zvolen, Krupina a Levice. *Výstupy z riešenia geologických úloh* sú východiskom pre ďalšie postupy v realizácii prác zriaďovania Banskoštiavnického geoparku. Sú to predovšetkým presne definované náučno-turistické trasy v ÚCT Štiavnické Bane a ÚCT Banská Štiavnica, pre ktoré bolo posterovo spracovaných 264 náučno-informačných zastávok na 26 náučno-turistických trasách. Spracoval sa v oboch ÚCT opis všetkých objektov a trás chodníkov v podobe originálov sprievodcov, vrátane sprievodcovských máp. Bola zostavená Náučná turisticko-geologická mapa celého územia Banskoštiavnického geoparku v M = 1:50 000 a pre jeho centrálnu časť v M = 1:25 000.

Mapa obsahuje okrem spomenutých 26 trás aj ďalších 77 navrhovaných a odporúčaných trás v ostatných ÚCT s ich stručným opisom, ktoré ponúknu svojim návštevníkom okrem množstva informácií aj nezabudnuteľné chvíle strávené v lone štiavnickej prírody.

Geologická expozícia Banského múzea v prírode (Geologická stavba a vývoj Slovenska)

Mapa je ilustrovaná zaujímavými grafikami vo vzťahu k objektom geoparku. Je potrebné spomenúť aj dátábázové, pasportové a opisné spracovanie ďalších viac ako 950 objektov navrhovaných k prezentácii v ostatných ÚCT. Obdobie realizácie geologických úloh v Banskoštiavnickom geoparku možno charakterizovať ako prípravnú fázu jeho zriaďovania alebo ako analýzu prírodných a kultúrnohistorických predpokladov rozvoja cestovného ruchu v regióne.

V roku 2001, ešte počas geologických úloh, sa začalo uvažovať aj o praktickej realizácii čiastkových výsledkov geologických úloh, s cieľom vybudovať fyzické prvky navrhovanej objektivej sústavy Banskoštiavnického geoparku priamo v krajine. Táto fáza prác bola nazvaná ako tzv. *negeologická úloha*, resp. *realizačná fáza zámeru*. Doposiaľ boli vybudované 2 špecializované expozície (Náučný geologický chodník Paradajs, Náučná geologická expozícia *Geológia územia SR*), 3 náučno-turistické trasy v okolí obce Štiavnické Bane zamerané na baníctvo, banský vodohospodársky systém a ekológiu tajchov, 2 informačné centrá (v budove Bergergerichtu v Banskej

Geotop Ladomer (lávový prúd bazaltického andezitu a treatopyroklastické uložení)

Štiavnici a na Obú Štiavnické Bane), sprístupnená štôlna Glanzenberg, rekonštruovaný portál štôlna Bieber a Informačné stredisko ochrany prírody v rozhladni na Sitne.

Prostriedky na financovanie praktickej realizácie boli získavané formou čiastkových investičných projektov zo Štátneho fondu životného prostredia (2002, 2003), Sekcie realizácie environmentálnych programov (2004) a z Environmentálneho fondu (2005, 2006). Žiadateľom týchto čiastkových investičných projektov bola väčšinou SAŽP. Okrem fyzicky vybudovaných prvkov priamo v teréne, prezentujúcich prírodné a kultúrohistorické hodnoty banskoštiavnického regiónu, je každoročne realizovaných viacero environmentálno-výchovných aktivít, metodických dní pre pedagógov v regióne, prednášok, prezentácií pri rôznych podujatiach (výtvárná súťaž *My sa nevieme sťahovať nahlas*, Envirofilm, Deň Zeme, Deň životného prostredia, Salamander), ktorých realizátormi sú rôzne subjekty

(samospráva, štátne inštitúcie, záujmové združenia).

V súvislosti s realizačnou fázou sa vynárala otázka manažmentu a koordinácie geoparku, ako aj spravovania jeho jednotlivých vybudovaných prvkov. Na podnet ministra životného prostredia SR sa v období od roku 2003 do roku 2006 stala celkovým koordinátorom prác na zámere SAŽP a bola založená stála pracovno-koordináčna skupina pre koordináciu zámeru. Členmi tejto skupiny boli zástupcovia rezortných inštitúcií Ministerstva životného prostredia (SAŽP, ŠGÚDŠ, SBM, ŠOP SR), zástupcovia samosprávy mesta Banská Štiavnica, Slovenskej bankej, s. r. o. a Banskosťiavnicko-hodrušského banického spolku. V priebehu tohto obdobia boli SAŽP spracované viaceré koncepčné materiály (design manuály, Koncepcia rozvoja geoparku pre roky 2002 - 2009, Logická rámcová matica geoparku), odborné štúdie a dokumenty (PD prvkov geoparku, štúdie historických vodohospodárskych systémov v oblasti Štiavnických Baní a Banskej Štiavnice atď.). Navrhnutých bolo niekoľko modelov riadenia geoparku, z ktorých ako najvhodnejší vzišiel model

Opýtali sme sa predsedníčky Regionálneho združenia pre rozvoj Banskej Štiavnice a okolia (v skratke Región Sitno) Bc. Aleny Ciglanovej

- V roku 2007 sa združenie Región Sitno stalo hlavným koordinátorom manažmentu Banskosťiavnického geoparku. V súčasnosti prichádzate s novou koncepciou koordinovaného riadenia geoparku. Aká je vaša predstava riadenia geoparku? V čom spočívajú najdôležitejšie princípy novej stratégie riadenia?

V prvom rade je treba pripomenúť, že transformácia manažmentu stále prebieha a diskusie okolo nej sú veľmi živé, pretože preberanie dokumentov, výsledkov dlhoročnej výskumnej práce, ani už vytvorených a existujúcich expozícií sa neuskutočnilo zo dňa na deň a tiež niektoré dôležité prezentačné súčasti projektu ako jeho názov, logo, webová stránka a i. ešte aj v roku 2010 nie sú kompletne v kompetencii združenia. Musím však podotknúť, že všetky spomenuté a dôležité marketingové časti sú v riešení a na dobrej ceste k uzavretiu. Členovia združenia ako vlastníci niektorých expozícií budú povinní sa o zverený majetok náležite starať, s pomocou manažmentu získavať financie na ich údržbu, obnovu i tvorbu nových expozícií zaujímavých pre turistov.

Manažment geoparku potrebuje zapálených, schopných a ochotných ľudí, ktorí budú koordinovať svoju činnosť aj s manažmentom ostatných projektov, ktoré sa realizujú v regióne súčasne s projektom geoparku. V roku 2009 sme zriadili pracovný tím, v ktorom majú svojho zástupcu všetci členovia združenia. V minulom roku sme vyškolili odborných sprievodcov po náučných chodníkoch (externistov) a už v tomto roku sme zaznamenali prvé objednávky na sprevádzanie. Nová stratégia riadenia vychádza v prvom rade z potreby propagácie regiónu ako jedného celku. Či už budeme hovoriť o ochrane, vzdelávaní, cestovnom ruchu i pracovných miestach pre obyvateľov.

- Čo očakávate od nového manažmentu a prehodnotenia koncepcie Banskosťiavnického geoparku? Zefektívni manažment definitívne vymedzenie hraníc geoparku?

Jednoznačne sme z minulosti zistili, že geopark, ako fungujúci projekt zahrňujúci široké územie, musí byť koordinovaný miestnymi ľuďmi. Na jeho tvorbe, prevádzke a udržateľnosti sa musia podieľať zapálení ľudia z miestnej komunity. Takže očakávame, že prechodom geoparku pod

manažment združenia sa projekt stane živým telesom, ktoré bude propagovať územie doma i v zahraničí.

Hranice geoparku boli jednohlasne schválené na stretnutí členov združenia Región Sitno v roku 2009. Územie oproti prvotnému návrhu sme zmenšili, nakoľko manažovať územie o rozlohe takmer 3 000 km² nie je jednoduché. Územie geoparku sme rozčlenili na tri podúzemia, ktoré korešpondujú s územím regiónu zapísaného do Zoznamu Svetového dedičstva. Takže máme jadrovú zónu, ochrannú zónu a tretie doplnené územie podľa geologicky zaujímavých oblastí, ktoré by bolo škoda nezačleniť do geoparku. Neskôr uvažujeme aj o tzv. satelitoch, územiach, ktoré sú mimo hraníc geoparku, ale pre svoju zaujímavosť, či už geologickú alebo montánnu, budú (v prípade ich záujmu) pričlenené ku geoparku.

- Ako si predstavujete súčinnosť s ďalšími partnermi?

Už teraz sme zaznamenali záujem zo strany podnikateľov byť členmi združenia a aktívne sa zapájať do činnosti geoparku svojimi aktivitami. Potrebujeme osloviť viac neziskových organizácií a dobrovoľníkov, ktorí budú nápomocní napríklad pri rekonštrukciách niektorých technických pamiatok. Takisto spolupráca so školami by nám pomohla pri vzdelávaní miestnej komunity.

- Kedy bude podľa vášho názoru pripravená nominácia Banskosťiavnického geoparku do Európskej a Globálnej siete geoparkov?

Je ťažké jednoznačne odpovedať na takúto otázku. Sme v začiatkoch znovuzrodenia projektu. Tým, že projekt prebiehal v minulých rokoch určitým smerom, zameraným možno viac na odbornú stránku a zmapovanie územia dosiahol veľmi vysoký štandard, ktorý môže hodnotiť odborná verejnosť. Teraz prichádza etapa premeny geoparku na územie s kompletnou ponukou pre zábavu a činnosť laikov. Samozrejme, že sa budeme snažiť pripraviť projekt tak, aby bol schopný prejsť nomináciou do Globálnej siete geoparkov. Nie je však dôležité pripraviť sa rýchlo, ale pripraviť sa dobre. Presný termín nominácie preto ešte nie je možné určiť.

- Ako konkrétne plánujete využiť všetky možnosti Banskosťiavnického geoparku pre kultúrospoločenský rozvoj regiónu s národným a svetovým dosahom?

Banská Štiavnica a jej okolie vďaka obrovským a dlhým geologickým zmenám dostali do vienka rudy bohaté na farebné kovy. Toto územie bolo dlhodobo jedným z území európskeho i svetového významu a jeho história je plná európskych i svetových prvenstiev. Je potrebné, aby sa územie naďalej zviditeľňovalo a poukazovalo na svoju históriu, pretože tá môže budovať jeho budúcnosť. Môžeme povedať, že mesto Banská Štiavnica už viac rokov pracuje na svojom zviditeľňovaní sa na Slovensku a hlavne v zahraničí. Jeho nové logo si už získalo povedomie, viaceré kultúrne a športové podujatia (Živé šachy, Salamandrové dni, Capalest, Banskosťiavnický horský cykloamaratón...) sa konajú za medzinárodnej účasti a majú svoje meno ani za hranicami Slovenska. Štiavnické vrchy nie sú pojmom neznámym ani pre zahraničných návštevníkov. Ponúkajú množstvo geologických zaujímavostí, o ktorých možno ani domáca komunita nemá dostatočnú vedomosť. Technické pamiatky ako štôlna, umelé vodné nádrže - tajchy v okolí Banskej Štiavnice sú známe, len možno treba zefektívniť ich využitie pre širokú verejnosť. Naším spoločným cieľom je zviditeľňovanie regiónu ako komplexnej ponuky pre návštevníkov, a tým vytváranie priestoru pre realizáciu miestnej komunity.

Alena Kostúriková

Stretnutie starostov obcí lokality Svetového dedičstva s témou Banskosťiavnický geopark v Hodruši-Hámroch (ciachovňa bane Starovsechsvätých, marec 2010)

riadenia a koordinácie geoparku prostredníctvom Regiónu Sitno. V roku 2007 tak nastala zmena na pozíciu koordinátora zámeru Geopark Banská Štiavnica, ktorým sa stal Región Sitno – združenie pre rozvoj Banskej Štiavnice a okolia, ktoré združuje samosprávy viacerých obcí, mesta Banská Štiavnica, štátne inštitúcie, múzeá a podnikateľov v regióne. Rovnako bola doriešená otázka správy vybudovaných prvkov geoparku, ktorá prešla do kompetencie SBM a ŠOP SR.

Do roku 2010 zámer Geopark Banská Štiavnica však nemal vytvorenú dostatočne vhodnú riadiacu štruktúru, čo predstavovalo významný nedostatok pri ďalšom plánovaní a realizácii aktivít zameraných na dobudovanie geoparku v kontexte trvalo udržateľného rozvoja a jeho následnej integrácii do Európskej siete geoparkov (EGN). Vstup do tejto štruktúry je podmienený splnením pevne definovaných predpokladov a kritérií. Jedným z týchto predpokladov je práve existencia silnej manažérskej štruktúry zabezpečujúcej trvalo udržateľné fungovanie geoparku.

Geotop Tri Kamene (extrúzia andezitu s prechodom do lávového prúdu)

V súčasnosti nastal zlomový bod, kedy sa vyžaduje zhodnotenie realizovanej stratégie, jej prehodnotenie a nové postavenie s dôrazom na udržateľnosť doteraz realizovaných aktivít (správovstvo) a spoluzodpovednosť (verejný, mimovládny a súkromný sektor).

Je nevyhnutné podporiť aktivity koordinácie a koncepcie tak, aby bolo možné v začatom zámere úspešne pokračovať. Pri vytváraní predpokladov pre úspešné fungovanie geoparku bude veľmi dôležitá intervencia a spolupráca viacerých aktérov v danom území od štátnych inštitúcií, samospráv, podnikateľov až po záujmové skupiny rôznych subjektov a občanov samotných. V súvislosti so zabezpečením riadenia geoparku prichádza Región Sitno v tomto roku so zmenou svojich stanov, s prehodnotením veľkosti územia geoparku, ako aj s definíciou postavenia jednotlivých partnerov v zámere. Významnou aktivitou v súčasnosti je tvorba manažmentu plánu lokality Svetového dedičstva *Banská Štiavnica a technické pamiatky v jej okolí*, ktorý dáva priestor pre štylizáciu manažérskych opatrení zabezpečujúcich starostlivosť o významné prírodné a kultúrohistorické prvky v banskoštiavnickom regióne. Územie lokality Svetového dedičstva s jeho ochrannou zónou sa v súčasnosti stalo územím aplikácie manažmentu geoparku riadeného Regiónom Sitno.

Záverom možno Banskštiavnický geopark hodnotiť ako významnú rozvojovú aktivitu národného významu, ktorá prezentuje prírodné a kultúrohistorické dedičstvo územia s medzinárodným významom. Vybudovanou objektovou sústavou geoparku sa vytvárajú materiálne-technické predpoklady pre širokospektrálne zamerané edukač-

no-výchovné aktivity, ako aj rozvoj cestovného ruchu v regióne, čím sa zvyšuje jeho spoločensky upotrebitelná kultúrno-historická hodnota. Zároveň možno konštatovať, že je to jeden z mála zámerov, ktorý primeraným spôsobom prezentuje technické pamiatky v lokalite *Banská*

Geologická expozícia Banského múzea v prírode (Geologická stavba a vývoj Slovenska)

Štiavnica a technické pamiatky v jej okolí, čím prispieva k plneniu záväzkov Slovenskej republiky v rámci Dohovoru o ochrane svetového dedičstva.

Ing. Martin Šinský, Ing. Patrik Pachinger
SAŽP – Centrum starostlivosti o vidiecke životné prostredie
Banská Štiavnica
Foto: autori

Banskobystrický geopark – cieľové miesto v „srdci Slovenska“

Územie geoparku - predpoklad pre vznik geoparku

Záujmové územie budovania produktu **Banskobystrický geopark** je okres Banská Bystrica a mesto Kremnica. Toto územie sa z hľadiska budovania kultúrnej a poznávacej infraštruktúry geoparku člení na tzv. geomontánne oblasti (GO): 1. kategórie – Starohorsko-špaňodolinská a Ponicko-lubietovská GO (jadrové územie geoparku), 2. kategórie – mesto Banská Bystrica, mesto Kremnica, 3. kategórie – Brusniansko-bukovecká a Badínsko-tajovská GO (záujmové územie geoparku). Územie má zaujímavú pestrú geologickú stavbu. Práve rudný potenciál už v súčasnosti možno vyhlásiť za historický, no ťažba rúd bola v minulosti hlavným faktorom ovplyvňujúcim život v tejto oblasti. Svetoznáma bola najmä ťažba Cu rúd v oblasti Španej Doliny, Starých Hôr a Lubietovej, čo je oblasť, ktorá pred objavením Ameriky predstavovala najväčšie ložisko medi vo vtedajšom známom svete. Mestá Banská Bystrica a Kremnica boli centrami podnikateľských rodín Thurzovcov a Fuggerovcov, ktoré v širokom okolí ťažili a vyvážali drahé kovy (zlato, striebro, meď) do celého sveta. Mnohé lokality ešte aj v súčasnosti predstavujú zdroj pekných ukážok v mnohých prípadoch vzácnych minerálov (malachit, azurit, chalkantit, realgár, auripigment...). Minerály devilín (herrengrundit), libethenit a

euchroit boli dokonca z tunajších lokalít opísané prvýkrát na svete. Po ťažbe na vyššie uvedených lokalitách ostalo veľa montanistických pamiatok, ktoré sú však v mnohých prípadoch v dezolátnom stave. Ide predovšetkým o budovy šacht a hút, klopačky, portály štôlní, veľký význam má aj dômyselný vodovodný systém, ktorý má asi 40 km. Oblasť okolo Banskej Bystrice je zaujímavá aj z etnografického hľadiska, možno tu nájsť zachovanú pôvodnú architektúru tunajšieho ľudu, nehovoriac o meštianskej architektúre samotnej Banskej Bystrice a Kremnice. Z hľadiska turistického a krajinárskeho tu existuje množstvo turistických chodníkov, čo je nesporne veľkou výhodou pri budovaní geoparku. Okolité hory poskytujú významný priestor pre zimné, ale aj letné športy. Listnaté a zmiešané lesy okolia Banskej Bystrice

poskytujú nielen útočisko množstvu zvere, ale ukrývajú aj botanicky vysoko zaujímavé lokality.

Vznik geoparku – inštitucionálna podpora

Banskobystrický geomontánny park (BBGMP) vznikol ako občianske združenie v roku 2006. Verejnosúkromným

Návšteva BBGMP v informačnom centre EÚ geoparku Vulkaneifel, Nemecko (september 2009)